

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ»**

для аспірантів
(здобувачів вищої освіти
ступеня доктора філософії)
усіх спеціальностей

Харків
«Право»
2024

УДК 1:37.091.64

Н15

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 10 від 15 травня 2024 р.)*

Укладачі:

О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни
Н15 «Філософія» для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії) усіх спеціальностей / уклад.: О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Харків : Право, 2024. – 44 с.

© Данильян О. Г., Дзьобань О. П., 2024
© ТОВ «Видавничий дім «Право»,
2024

ВСТУП

Філософія є однією з фундаментальних навчальних дисциплін, яка передбачає формування й розвинення у аспірантів сучасного наукового мислення, закладення основ для усвідомлення філософських знань як системи та виступає методологічним засобом для досліджень в інших науках. Відповідна дисципліна призначена для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії).

Метою дисципліни є оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, надання фундаментальних філософських знань для реалізації світоглядної, методологічної, гносеологічної, аксіологічної функцій філософії, усвідомлення цінності духовної культури, її єдності й цілісності на підставі вивчення багатства світової філософії, творчого аналізу сучасної філософської літератури, забезпечення глибокого розуміння специфіки філософського осмислення соціокультурних феноменів, формування високої світоглядно-методологічної культури дослідника.

У результаті вивчення дисципліни «Філософія» аспіранти повинні:

- **мати системні знання** щодо головних проблем та ідей сучасної світової й вітчизняної філософії, історії їх становлення, основних парадигм філософствування; знати основні закони, категорії, поняття і принципи філософії, особливості їх виявлення в житті суспільства, основні категорії, поняття й концепції онтології, антропології, аксіології та гносеології, особливості їх виявлення в житті суспільства і юридичній практиці, шляхи пізнання світу, функції філософії у соціальному, науковому та практичному пізнанні, умови формування особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури тощо.

- **уміти самостійно аналізувати** факти, явища та процеси в системі «людина – світ» у їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні; критично оцінювати соціальні процеси, правові, політичні, економічні, історичні, екологічні явища й події; формулювати світоглядні й методологічні висновки

на основі отриманих знань, обґрунтовувати свою світоглядну та громадську позицію

— **володіти** методологією наукового пізнання, творчої діяльності, застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

Для аспірантів передбачено 52 годин лекцій та 8 годин практичних занять, а також 60 годин відведено для самостійної роботи.

Форма контролю – іспит.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ»

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 9 від 22 березня 2024 р.)

Розділ I ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

Світогляд і філософія. Поняття світогляду. Структура, риси, суспільно-історичний характер світогляду та його роль у житті суспільства. Класифікація світогляду. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія і філософія. Філософія як теоретична основа світогляду та загальна методологія наукового пізнання.

Філософія, її предмет і структура. Специфіка філософського освоєння дійсності. Типи філософствування. Основні розділи філософії: історія філософської думки, онтологія, феноменологія, філософія розвитку, гносеологія, епістемологія, соціальна філософія, філософська антропологія, філософська аксіологія, філософія історії. Головні теми філософських думок: людина і світ, мислення й буття, духовне й тілесне. Проблема основного питання філософії.

Функції філософії: світоглядна, фундаментальна, методологічна, гносеологічна, логічна, виховна, аксіологічна, інтегративна, критична, регулятивна, прогностична.

Роль філософії у суспільному житті та самопізнанні людини. Мета вивчення філософії як навчальної дисципліни. Місце й роль філософії у підготовці юристів.

2. Філософія Стародавності.

Зародження основних парадигм філософствування

Історичні передумови, час і місце виникнення філософії. Універсалізм філософії Стародавності.

Передумови філософії у Стародавній Індії. Ведична література про людину, її походження та існування. Упанішади. Людина та світ в ортодоксальній (санкья, ньяя, міманса, веданта, йога, вайшешика) і неортодоксальній (локаята, джайнізм, буддизм) течіях.

Зародження філософії у Стародавньому Китаї. Конфуцій про людину та її виховання. Даосизм про основи буття й ідеал мудреця. Особливості філософствування у Стародавньому Китаї.

Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури. Основні проблеми й ідеї натурфілософського періоду античної філософії (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти). Класична давньогрецька філософія: шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа. Об'єктивний ідеалізм Платона. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію. Криза класичної античної філософії. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.

3. Філософія середньовіччя, її особливості

Виникнення середньовічної парадигми західноєвропейської філософії. Джерела та основні проблеми середньовічної філософії, етапи її розвитку. Християнство як світоглядне підґрунтя середньовічної філософії.

Позитивний та негативний напрями в апологетиці. Проблема християнської віри (Юстин, Афінагор, Тертулліан). Релігійний характер філософської думки: ідея Бога. Патристика. Філософське вчення А. Блаженного про природу та людину. І. С. Еріугена про «розділення

природи». Рання схоластика. А. Кентерберійський про онтологічне доведення буття Бога. Філософські погляди І. Росцеліна та П. Абеляра. Класична схоластика. Вчення Ф. Аквінського про співвідношення віри й розуму, про єдність душі й тіла, про двоїстість істини. Суперечки щодо природи універсалій: реалізм і номіналізм. Д. Скотт про свободу волі. В. Оккам про необхідність дослідження природи і людини. Екзистийно-містична лінія середньовічної філософії: рання німецька філософія (Й. Екхарт, Й. Таулер, Й. Рейсбрук), містичний пантеїзм.

4. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації

Характерні риси епохи Відродження. Гуманізм і проблема людської індивідуальності (Данте, Ф. Петрарка, Л. Валла, М. Монтень та ін.).

Ренесансний антропоцентризм як апологія свободи. Взаємозв'язок Ренесансу та Реформації.

Натурфілософські ідеї у філософії Відродження. М. Кузанський про людину як центр космічної ієрархії буття. Гуманістичні ідеї Е. Роттердамського. Природознавчі досягнення М. Коперніка, Й. Кеплера, Парацельса. Творчість Леонардо да Вінчі. Злам середньовічного уявлення про Землю як центр універсуму і про людину як царя природи (Г. Галілей). Пантеїзм Дж. Бруно. Скептицизм М. Монтеня. Соціально-політичні теорії Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Мора, Т. Кампанелли та ін.

Філософія періоду Реформації. Філософські ідеї лідерів реформації М. Лютера, У. Цвінглі, Ж. Кальвіна та ін.

5. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва

Особливості епохи Нового часу. Формування нової парадигми філософствування та її характерні риси. Наукова революція XVII ст. та проблема методу пізнання. Раціоналізм та емпіризм. Емпіризм Ф. Бекона: розробка нової моделі науки, емпіричного методу і розкриття причин помилок у пізнанні. Механістичний матеріалізм

Т. Гоббса, його вчення про державу. Сенсуалізм Дж. Локка, його теорія про первинні й вторинні якості, вчення про природні права людини, суспільний договір. Філософський раціоналізм Р. Декарт, його погляди на наукове пізнання. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії та його поняття субстанції. Філософія Г.В. Лейбніца: плюралістична монадологія та наперед установлена гармонія. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм.). Деїстична лінія французького Просвітництва (Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо). Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К. А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).

6. Німецька класична філософія

Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки. Теоретична філософія І. Канта, «коперниканський переворот» у теорії пізнання. Практична філософія І. Канта: дуалізм світу людського буття – природний і моральний. Сутність категоричного імперативу. «Практична» філософія Й.Г. Фіхте. Філософія тотожності Ф.В. Шеллінга. Раціональний об'єктивний ідеалізм Г.В. Ф. Гегеля, його філософська система і метод, погляди на природу, суспільство, людину та закономірності їх розвитку. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Людина як природна, чуттєво-тілесна істота. Вплив ідей німецької класичної філософії на європейську культуру.

7. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії.

Діалог філософських доктрин

Виникнення некласичних філософських учень. Плюралізм течій сучасної філософії. Проблема людини як одна із суттєвих рис сучасної філософії.

Ірраціоналістична настанова філософії життя. Проблема нераціонального (воля, почуття, інтуїція, несвідоме). Світ як воля й уявлення (А. Шопенгауер). Філософія волі до влади Ф. Ніцше. Концепція творчої еволюції А. Бергсона.

Феноменологічна філософія про світ людського життя. Основи феноменології Е. Гусерля. Вплив феноменології на сучасну філософію.

Філософська герменевтика (Ф. Шлейєрмахер, Г.-Г. Гадамер, П. Ріккорт та ін.): від тлумачення текстів до тлумачення людського буття.

Зародження екзистенціалізму (С. К'єркегор). Екзистенціалізм М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенси існування. Проблема свободи.

Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті. Послідовники Шелера в пошуках сутнісних рис людини (Г. Плеснер, А. Гелен).

Психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки за Фрейдом. Погляди представників неофрейдизму (К.Г. Юнг, А. Адлер, В. Райх, Е. Фромм).

Позитивістська тенденція в сучасній світовій філософії. Класичний позитивізм (О. Конт, Г. Спенсер). Емпіріокритицизм Е. Маха. І Р. Авенаріуса та їх погляди на філософію як теорію пізнання. Непозитивістські концепції методології науки: логічний позитивізм (М. Шлік, Л. Вітгенштейн, Р. Карнап), логічний негативізм (К. Поппер), аналітична філософія (Б. Рассел, Дж. Мур). Постпозитивізм (І. Лакатос, Т. Кун, П. Фейєрабенд).

Комунікативна філософія. Трансцендентальна прагматика К.-О. Апеля. Теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса.

Філософія постмодерну (Ж. Ф. Ліотар, Р. Барт, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда).

Еволюція релігійної філософії у XX ст. Неотомізм, його антропоцентрична переорієнтація. Персоналізм. Особистість як унікальна суб'єктивність, шляхи її самореалізації. Тейярдизм як спроба узгодити релігійний світогляд та сучасну науку.

Філософії марксизму, її основні ідеї. Концепція матеріалістичної діалектики, її зміст. Матеріалістичне розуміння історії. Неомарксизм.

8. Філософські ідеї у культурі Київської Русі

Передумови виникнення та поширення філософських ідей у Київської Русі (християнізація, розвиток письменності й літератури та ін.). Вплив антично-візантійської й західноєвропейської середньовічної

філософії на становлення культури Київської Русі. Творчість Іларіона, Кирила Туровського, Даниїла Заточника, Володимира Мономаха та ін. Специфіка філософського світогляду давніх русичів: синкретизм, поліфонія, теїстичність, етизація, історіософічність. Розуміння філософії як «любові до мудрості». Проблема ставлення людини до Бога. Християнський антропоцентризм.

9. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)

Загальна характеристика епохи. Основні риси Відродження в Україні. Розвиток науки, культури та світської освіти. Поширення ідей гуманізму в Україні. Виникнення книгодруку старослов'янською мовою. Виникнення Острозької колегії. Становлення українського неоплатонізму XIV–XVI ст. Зародження професійної філософії.

Специфіка реформації в Україні. Боротьба проти догм католицизму, обґрунтування православної догматики: Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський та ін. Творчість релігійних полемістів І. Вишенського, С. Зизанія, З. Копистенського, Й. Борецького, Г. Смотрицького.

10. Філософія українського Просвітництва. Києво-Могилянська академія

Становлення Просвітництва на Україні, його характерні риси та етапи розвитку.

Києво-Могилянська академія, її вплив на філософську думку українського та інших народів (Ф. Прокопович, С. Яворський, Г. Кониський та ін.). Проблеми ставлення людини до Бога, природи й духу, простору й часу, місця людини у Всесвіті. Раціоналістичний напрям філософських пошуків у Києво-Могилянській академії, їх морально-гуманістична проблематика. Поширення філософських здобутків Академії за межами України.

Г. С. Сковорода, його життя та філософія. Співвідношення теорії і практики. Філософська концепція про три світи та дві натури. Вчення про людину. «Внутрішня людина». Самопізнання. «Філософія

серця», її вплив на світову філософську думку. Вчення про пізнання. Концепція «сродної» праці.

11. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки

Особливості української духовності на межі XIX–XX ст. Проблеми людини й нації у творчості Кирило-Мефодіївського товариства.

«Філософія серця», екзистенціальні мотиви його творчості. Вплив «філософії серця» на формування української філософії.

В. Вернадський про феномен життя, Всесвіт, людство і ноосферу. Вплив поглядів В. Вернадського на світову філософську думку.

«Філософія серця» й школа «київського гуманізму» (Л. Шестов, В. Зінковський, М. Бердяєв, С. Франк та ін.).

Філософія І. Франка, вплив марксизму й позитивізму на її формування. Філософські погляди Л. Українки, П. Грабовського і М. Коцюбинського. Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету. Д. Чижевський про чинники формування української духовності. Вплив Д. Чижевського на європейську духовну культуру.

Філософські погляди української діаспори щодо особливості української ментальності.

Розділ II

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

12. Філософський зміст проблеми буття

Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Головні онтологічні категорії (буття і ніщо, сутність і існування тощо). Типи онтології: монізм, дуалізм, плюралізм.

Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Сучасна філософська думка щодо сутності буття.

Категорія «буття», її суть і специфіка. Основні форми буття. Діалектика буття.

Роль категорії «субстанція» для визначення онтологічних основ і способів буття світу. Матерія як об'єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості. Віртуальна реальність – нова форма буття.

Матерія і рух. Становлення, зміна, розвиток. Головні форми розвитку матерії. Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Напрямок часу. Нескінченність часу і простору. Просторово-часовий континуум для різних форм руху матерії. Феномен соціального простору.

Поняття «світ» і «картина світу». Буденна, світоглядна та наукова картина світу, їх відмінність та історично-мінливий характер. Сучасні наукові моделі розвитку світу.

13. Свідомість: онтологічний статус

Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Головні концепції походження свідомості. Античне, середньовічне і новоєвропейське розуміння свідомості.

Генезис свідомості. Відображення як найбільш загальна властивість матерії, його природа і форма. Розвиток форм відображення.

Свідомість як вища форма відображення. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції. Свідомість як функція мозку, як відбиття дійсності. Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність. Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Структура несвідомого. Структура свідомості. Свідомість як діяльність і сукупність знань. Воля як універсальний регулятор свідомої діяльності. Прийняття рішень. Пам'ять – здібність зберегти, відтворити досвід. Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

Функції свідомості. Фундаментальна роль категорії «свідомість» у філософії, її методологічне значення для пізнання природи, суспільства і людської діяльності.

14. Концепції розвитку світу, людини, пізнання.

Типи діалектики, її зміст і функції

Діалектика як вчення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики. Поняття «категорія», «закон», «принцип». Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.

Принципи діалектики. Принцип загального зв'язку. Поняття «відношення», «зв'язок», «взаємодія». Принцип розвитку. Поняття «зміна», «рух», «розвиток». Саморух і саморозвиток.

Закони діалектики: закон діалектичної суперечливості, закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, закон заперечення заперечення.

Категорії діалектики. Одиничне, особливе і загальне. Явище і сутність. Форма і зміст. Частина і ціле. Елемент, структура, система. Причина й наслідок. Необхідність і випадковість. Можливість і дійсність. Свобода й необхідність. Методологічне значення законів і категорій діалектики для юридичної теорії і практики. Альтернативи діалектики. Традиційні (класичні) альтернативи діалектики: метафізика, догматизм, релятивізм, софістика і еклектика.

Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах (некласичні концепції діалектики: «трагічна діалектика», «діалектична

теологія», або «теологія кризи», «негативна діалектика»). Синергетика.

15. Пізнання, проблема істини

Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки. Головне питання гносеології. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Людина як суб'єкт пізнання: проблема інтерсуб'єктивності.

Форми пізнавальної діяльності. Буденне, релігійне, художнє пізнання.

Види пізнавальної діяльності: чуттєве й раціональне, емпіричне й теоретичне, їх основні форми і способи взаємодії.

Проблема істини у філософії і науці. Діалектика абсолютної і відносної істини. Конкретність істини. Критерії істини в ціннісно-орієнтуючому пізнанні. Істина і метод пізнання. Істина в судових рішеннях.

Буття як діяльність. Проблема практики в філософії. Структура практики. Принцип визначальної ролі практики в пізнанні. Практика як головний критерій істини. Необхідність і свобода в практичній діяльності. Проблема вибору. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання.

16. Філософське розуміння суспільства

Філософія суспільства. Поняття «суспільство». Основні підходи до розуміння суспільства: релігійно-міфологічні, натуралістичні, ідеалістичні та ін. Соціальна концепція марксизму. Теорія соціальної дії (М. Вебер, Т. Парсонс). Концепція методологічного індивідуалізму (Г. Зіммель, К. Поппер та ін.). Принципи наукової концепції суспільства.

Суспільство як саморозвинена система. Соціальна структура суспільства: суб'єкти суспільства; суспільні відносини; соціальні інститути; діяльність як специфічний засіб існування соціального.

Суспільство як система органічно пов'язаних сфер життєдіяльності людей. Сфери суспільного життя (економічна, духовна, соціальна, політична): сутність, зміст і взаємодія. Розвиток суспільства як за-

кономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Сучасні концепції суспільного розвитку: інформаційного суспільства, індивідуалізованого суспільства, неопатримоніального суспільства.

Глобальні проблеми людства і перспективи техногенної цивілізації.

17. Людина як предмет філософського аналізу

Людина як предмет антропології. Проблема людини в історії філософії. Людина і Космос в античній філософії. Людина і Бог: релігійна антропологія. Антропоцентризм і гуманізм епохи Відродження. Філософія розуму Нового часу. Людина-машина (Ламетрі). Філософська антропологія (М. Шелер, А. Гелен, Х. Плеснер). Антропологічна константа XX ст. (П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггер, К. Ясперс, Й. Хейзинга, Е. Кассіер, Ж. Лакан, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Основні концепції походження людини: релігійна (теологічна), космічна, еволюційна (дарвінізм), антропосоціогенез.

Антропосоціогенез, його комплексний характер та основні фактори: праця, спілкування, мова. Генезис праці, знаряддева діяльність, виробництво. Роль мови в процесі антропосоціогенезу, у формуванні свідомості та предметно-практичній діяльності.

Філософська проблема природи й сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного. Неспроможність біологізаторської та соціологізаторської редукції у трактуванні людини.

Проблема життя і смерті у філософії. Самоцінність людського життя і право людини на гідне життя. Біологічні й соціальні межі життя. Смерть і безсмертя. Проблема евтаназії.

18. Особистість і суспільство

Зміст значення людського виміру в соціальних процесах сучасної епохи. Зміст понять: людина, індивід, особистість. Особистість як предмет соціального середовища та індивідуального вибору, її соціальні ролі у суспільстві. Типи особистості. Історичні типи взаємовідносин

людини й суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття. Діалектика історичної необхідності свободи і відповідальності особи в суспільному розвитку, їх взаємна обумовленість. Неспроможність протиставлення свободи й необхідності. Історичний детермінізм і свобода вибору в діяльності людини. Зростання свободи особи як критерій суспільного прогресу.

19. Духовне життя суспільства і культура

Духовна діяльність, її особливості. Поняття «духовне життя суспільства». Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок. Духовне виробництво, духовні потреби, суспільна свідомість.

Суспільна свідомість та суспільне буття. Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів свідомості. Форми суспільної свідомості. Політична свідомість і діяльність. Правосвідомість. Мораль як регулятор життєдіяльності. Специфіка релігійної свідомості. Взаємодія форм суспільної свідомості.

Культура як специфічна соціальна реальність і підґрунтя людського існування. Суспільні детермінанти й можливість входження людини в культуру. Субкультура та її різновиди.

Правова культура. Маргінальна культура. Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація. Зміст і головні риси інформаційної цивілізації. Різноманітність форм цивілізації.

20. Сенс і спрямованість історії

Філософія історії, її предмет, структура і функції. Розвиток поглядів на історію у філософській думці. Сучасні концепції філософії історії: гносеологічна концепція (В. Дільтей, Г. Зіммель, Р. Коллінгвуд), онтологічна концепція (Р. Мель, Р. Арон та ін.), аксіологічна концепція (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт), технократичні концепції (Д. Белл, Е. Тоффлер, З. Бжезинський та ін.).

Проблема сенсу і спрямованості історичного процесу. Формаційна концепція (К. Маркс). Концепції локальних цивілізацій (М. Дани-

левський, О. Шпенглер, П. Сорокін). Монадний підхід. Постановка питання про «кінець історії» у новітній філософії (Ф. Фукуяма). Теорії цивілізаційного фіналізму, циклізму і катастрофізму.

Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії.

Закони і рушійні сили історії. Ідея історичного прогресу (І. Валлерстайн). Суспільні ідеали і прогрес. Майбутнє людства як предмет дослідження і прогнозування. Історичні типи суспільного прогресу. Критерії прогресу.

Глобалістичні та антиглобалістичні тенденції сучасної цивілізації.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема семінарського заняття № 1
Філософія стародавнього світу, середньовіччя та Відродження
(2 години)

П л а н

1. Давньокитайська і давньоіндійська філософія: основні особливості та напрямки.
2. Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
3. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Суперечки про природу універсалій: реалізм і номіналізм.
4. Філософія епохи Відродження. Формування нового світогляду, гуманізм і проблема людської індивідуальності та свободи.

Рекомендована література:

- Волинка Г. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті. К.: Свищ. освіта, 2005. С. 84–88.
- Данильян О. Г. Антична філософія. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т 2. Х.: Право, 2017. С. 49–55.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. 4-те вид., переробл. Харків: Право, 2023. 424 с.
- Дубінін В. В. Методологічний потенціал давньоіндійської релігійної філософії (за творами «Бхагавад-гіта» і «Шримад-бхагаватам»). Політологічний вісник: зб. наук. праць / редкол. В. П. Андрущенко та ін. Київ: ВАДЕКС, 2015. Вип. 77. С. 24–31.
- Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії: навч. посіб. Л.: Світ, 2001. С. 77–82.

Скомаровський В. О. Історія європейської філософії: Античність, Середньовіччя, Відродження: посібник. Умань: Сочінський М. М. [вид.], 2018. 581 с.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Тема семінарського заняття № 2
Сучасна світова філософія
(2 години)

П л а н

1. Сучасна світова філософія: характерні риси та особливості.
2. Ірраціонально-гуманістичний напрям у сучасній філософії: філософія життя, фрейдизм та неофрейдизм, герменевтика, феноменологія, екзистенціалізм.
3. Філософський позитивізм і неопозитивізм: основні ідеї, напрямки та представники.
4. Еволюція релігійної філософії у XX ст. (неотомізм, персоналізм, тейярдизм).
5. Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Хабермас).
6. Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійяр).

Рекомендована література:

- Бродецький О. С. К'ркегор: теологія відчайдушної свободи. Людина і світ. 2004. № 7. С. 29–34.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. 4-те вид., переробл. Харків: Право, 2023. 424 с.
- Кебуладзе В. Тенденція перетворення феноменології з філософії свідомості на філософію досвіду. Філософська думка. 2012. № 1. С. 125–134.
- Лютый Т. Пригоди філософських ідей Західного світу: від давнини до сучасності. Київ: Темпора, 2019. 379 с.

Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї: Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов та ін. За ред. О. В. Кулешова; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Тема семінарського заняття №3
Філософське вчення про розвиток
(2 години)

П л а н

1. Діалектика як учення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики. Об'єктивна й суб'єктивна діалектика.
2. Діалектика як система принципів, законів, категорій.
3. Основні закони діалектики та їх методологічне значення для юридичної теорії та практики.
4. Категорії діалектики. Значення законів і категорій діалектики для теоретичної і практичної діяльності юристів.
5. Альтернативи діалектики: класичні й некласичні концепції.

Рекомендована література:

- Гернего О. О. Альтернативність діалектики і метафізики як філософська проблема та шляхи її вирішення. Унів. наук. зап. 2008. № 1. Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права. С. 426–437.
- Гурій Т. О. Діалектична єдність філософських категорій загального, особливого та одиничного як головна передумова з'ясування сутності кваліфікації адміністративного правопорушення. Держава і право. Юрид. і політ. науки. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2002. Вип. 18. С. 179–183.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. 4-те вид., переробл. Харків: Право, 2023. 424 с.

Дзьобань О. П. Сучасна соціальна синергетика: до питання про визначення концептуальних основ. Вісник Нац. юрид. академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. Вип. 7. С. 3–15.

Крисюк Ю. Синергетична інтерпретація соціального порядку. Право України. 2005. № 7. С.30–33.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Тема семінарського заняття №4
Сутність і структура пізнавального процесу.
(2 години)

П л а н

1. Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки.

2. Пізнання та його види. Головне питання гносеології. Суб'єкт та об'єкт пізнання в класичній і неklasичній науці.

3. Рівні й форми пізнавальної діяльності. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні.

4. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання.

5. Проблема істини в філософії. Види істини. Критерії істини. Істина та хибність. Істина в праві.

Рекомендована література:

Васильченко А. Знання і автономія суб'єкта пізнання. Філософ. думка. 2009. №4. С. 75–83.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. 4-те вид., переробл. Харків: Право, 2023. 424 с.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень: підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2023. 488 с.

- Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методи правового дослідження. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т 2. Х.: Право, 2017. С. 456–460.
- Дротянко Л.Г. Філософія наукового пізнання: підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-ДРУК», 2010. 224 с.
- Кірюхін Д. Наука і релігія: нові принципи взаємовідносин. Людина і світ. 2002. №4. С.10–15.
- Муратова І.А. Філософські проблеми наукового пізнання: конспект лекцій; ред.: Б.В. Новіков; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». К., 2011. 140 с.
- Практична філософія науки: збірка наук. праць // Ірина. Добронравова. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
- Ратніков В.С., Макаров З.Ю. Історія та філософія науки. Хрестоматія. Вінниця: Нова книга, 2009. 416 с.

3. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Підручники, навчально-методичні посібники та довідкові видання з філософії

- Біскуб І. П., Данильчук А. Л., Макарук Л. Л. Філософія, суспільство, мова: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 223 с.
- Глобальні виклики в цифрову епоху: вектори філософського осмислення: монографія / Штанько В. І. та ін. Харків: ХНУРЕ, 2019. 183 с.
- Голянич М. Ю. Футурологія. Філософія майбуття: монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 539 с.
- Гуцуляк О. Б. Філософія української сутності. Соціокультурні смисли алхімії національного буття: монографія. Київ: Арт Економі, 2017. 253 с.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. 4-те вид., переробл. Харків: Право, 2023. 424 с.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія: навчальний посібник для підготовки до заліку та іспиту. Харків: Право, 2021. 136 с.
- Денежніков С. С. Філософські засади трансгуманізму: монографія. Суми: Цьома С. П., 2017. 218 с.
- Етнічність. Культура. Історія. Соціально-філософські нариси: монографія / В. Б. Фадєєв та ін.; відп. ред. В. Б. Фадєєв. Ніжин: Лисенко [вид.], 2019. 271 с.
- Жадько В. А. Розуміння філософії через діалог з видатними мислителями: монографія. Запоріжжя: Вид-во ЗДМУ, 2018. 131 с.
- Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні: монографія. Київ: Логос, 2019. 346 с.
- Лютый Т. Пригоди філософських ідей Західного світу: від давнини до сучасності. Київ: Темпора, 2019. 379 с.
- Мацьків І. В. Скарбниця мудрості. Основи філософії / за заг. ред. І. І. Онищука. Київ: ОВК, 2019. 296 с.
- Назар П. С. Філософія людини та особистості: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ: Сталь, 2018. 577 с.

- Ожеван М., Дубов Д. Homo ex machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства монографія. Київ: НІСД: Фенікс, 2017. 271 с.
- Підлісний М. М., Шубін В. І. Філософія цінностей: історія і сучасність: монографія. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 199 с.
- Скомаровський В. О. Історія європейської філософії: Античність, Середньовіччя, Відродження: посібник. Умань: Сочінський М. М. [вид.], 2018. 581 с.
- Соціальна філософія. Хрестоматія: навч. посіб.. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. 351 с.
- Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї: Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов та ін. За ред. О. В. Кулешова; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с.
- Філософська думка західної української діаспори ХХ століття: ідеї та постаті: монографія / С. Йосипенко та ін. Київ: Наукова думка, 2018. 269 с.
- Philosophy: training manual for test and examination preparation /O. G. Danilyan, O. P. Dzoban, E. A. Kalnytskyi. – Kharkiv: Pravo, 2022. 134 p.

Інтернет-ресурси:

Офіційний веб-сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/>.

Офіційний веб-сайт Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.org.ua/>.

Офіційний веб-сайт українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>.

Офіційний веб-сайт інституту філософії імені Г. С. Сковороди. URL: <http://www.filosof.com.ua/>.

СЕНМК

Стандартизований навчально-методичний комплекс кафедри філософії. URL: <https://library.nlu.edu.ua/senmk/itemlist/category/120-kafedra-filosofii.html>.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Напрямок підготовки	Характеристика навчальної дисципліни
		аспірантура
Кількість кредитів – 4	Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії	Обов'язкова
Індивідуальне науково-дослідне завдання не передбачене		Рік підготовки: перший
Загальна кількість годин – 120		
Загальний розподіл годин: аудиторних – 60 самостійної роботи – 60	Освітньо-науковий рівень: доктор філософії	Лекції: 52 годин
		Практичні заняття: 8 годин
		Самостійна робота: 60 годин
		Вид контролю: іспит

ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- підготовка до практичних занять;
- самостійне вивчення додаткової літератури та додаткових питань;
- робота з інформаційними ресурсами;
- підготовка до розгляду практичних дослідницьких завдань;
- підготовка контрольних робіт;
- підготовка до іспиту згідно з переліком розроблених кафедрою питань.

ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ:

- лекції;
- практичні заняття;
- виконання індивідуальних пошукових завдань.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ДЛЯ АСПІРАНТІВ (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії)

1. Організація поточного контролю. Оцінювання знань аспірантів з навчальної дисципліни «Філософія» здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК).

Загальним об'єктом оцінювання знань аспірантів є відповідні частини навчальної програми дисципліни, засвоєння яких перевіряється під час ПК.

Завданням ПК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу, здатності осмислити зміст окремих тем чи розділу, умінь застосовувати отримані філософські знання при вирішенні дослідницьких завдань.

Об'єктами ПК знань аспірантів є: систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань), виконання контрольних завдань, інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПК здійснюється викладачем наприкінці вивчення навчальної дисципліни.

2. Критеріями оцінювання ПК є:

а) активність та рівень знань при обговоренні питань семінарських занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне вивчення окремих тем чи питань, інші форми робіт (від 0 до 20);

б) оцінка за контрольні роботи, які проводяться у процесі вивчення кожного модуля дисципліни (від 0 до 15 балів за кожную роботу). Конкретний перелік питань до письмової контрольної роботи, порядок і час її виконання, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома аспірантів на початку навчального семестру. Виконання контрольних робіт є обов'язковим для аспірантів.

Підсумковий бал за результатами ПК оформляється перед початком екзаменаційної сесії.

Загальна максимальна кількість балів за ПК складає 40 балів за результатами 1-го семестру.

Мінімальна кількість балів за ПК, яка є допуском до складання екзамену, – 25 балів.

У разі невиконання завдань ПК (у разі отримання менше, ніж 25 балів) з об'єктивних причин аспіранти мають право з дозволу викладача скласти їх до екзаменаційної сесії. Час та порядок складання визначає викладач.

3. Підсумкове оцінювання рівня знань аспірантів з філософії здійснюється на основі результатів поточного ПК та підсумкового контролю знань аспірантів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. Завдання, що виносяться на ПКЗ, оцінюються від 0 до 60 балів.

ПКЗ з філософії проводиться у формі іспиту з вузлових питань, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані філософські знання з сучасними соціальними і правовими проблемами та дослідницькими завданнями.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до аспірантів на початку навчального семестру. До екзаменаційного білета включаються три питання з курсу філософії. Відповідь на кожне питання оцінюється від 0 до 20 балів.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Вимоги до знань, умінь і навичок	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою
A	Аспірант має всебічні системні і глибокі знання в галузі філософії в межах вимог навчальної програми, уміє формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію. Володіє методологією наукового пізнання, творчої діяльності уміє застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.	«відмінно»	90–100

B	Аспірант добре володіє вивченим матеріалом з філософії в межах вимог навчальної програми, намагається формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію. Володіє методологією наукового пізнання, уміє застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань. Водночас відповідь має певні неточності.	«дуже добре»	80–89
C	Аспірант виявляє знання в галузі філософії в межах вимог навчальної програми. Робить спроби формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань. Уміє застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань за зразком. Водночас відповідь є недостатньо осмисленою, має помилки й неточності.	«добре»	75–79
D	Аспірант відтворює частину навчального матеріалу з філософії і виявляє здатність формулювати висновки на основі отриманих знань та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань за допомогою викладача. Відповідь його має суттєві помилки.	«задовільно»	70–74
E	Аспірант відтворює частину навчального матеріалу з філософії і виявляє певну здатність формулювати висновки на основі отриманих знань. Відповідь його має суттєві помилки.	«задовільно»	60–69
FX	Аспірант відтворює незначну частину навчального матеріалу, виявляє слабку здатність формулювати висновки на основі отриманих знань. Відповідь має суттєві помилки та прогалини.	«незадовільно»	59 і менше балів

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ З ФІЛОСОФІЇ

1. Світогляд, його структура, риси, суспільно-історичний характер і роль у житті суспільства.
2. Історичні типи світогляду, їх сутність, особливості, функції.
3. Предмет і метод філософії та основні питання філософствування.
4. Філософія в системі культури, її значення для діяльності юриста. Функції філософії.
5. Давньокитайська і давньоіндійська філософія: основні особливості та напрямки.
6. Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
7. Основні проблеми й ідеї філософії «досократиків» (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елєати, атомісти).
8. Шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа.
9. Філософія Платона. Вчення Платона про ідеї.
10. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію.
11. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.
12. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Суперечки про природу універсалій: реалізм і номіналізм.
13. Філософське вчення Августина Блаженного.
14. Філософське вчення Фоми Аквінського.
15. Філософія епохи Відродження. Формування нового світогляду, гуманізм і проблема людської індивідуальності та свободи.
16. Особливості й характерні риси філософії Нового часу. Сєнс суперечки між раціоналізмом та емпіризмом.
17. Проблема методу пізнання у Ф. Бєкона. Теорія «ідолів» Ф. Бєкона та його думки про шляхи відродження науки.
18. Філософські погляди Р. Декарта. Раціоналізм Декарта, його послідовники.

19. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про людину, державу, право і суспільство.
20. Сенсуалізм Дж. Локка. Теорія про первинні та вторинні якості. Вчення про природні права людини та суспільний договір.
21. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії. Поняття субстанції у філософії Спінози.
22. Філософія Г.В. Лейбніца: плюралістична монадологія та передус-тановлена гармонія.
23. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм.).
24. Французьке Просвітництво. Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К. А. Гель-вецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).
25. Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки.
26. Теоретична філософія І. Канта, «коперніканський переворот» у теорії пізнання.
27. Практична філософія І. Канта: природний і моральний дуалізм світу людського буття. Сутність категоричного імперативу.
28. Філософія Й. Фіхте та Ф. Шеллінга.
29. Філософія Г. Гегеля, його філософська система.
30. Діалектика Гегеля.
31. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.
32. Філософія марксизму: передумови, основні ідеї та їх вплив на світову філософію й соціальну практику.
33. Основні напрямки та характерні риси світової філософії XIX–XX ст.
34. «Філософія життя» та її різновиди (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон).
35. Психоаналіз З. Фрейда і неофрейдизм.
36. Основи феноменології Е. Гуссерля, її вплив на сучасну філософію.
37. Філософський класичний позитивізм і неопозитивізм: основні ідеї, напрямки та представники.
38. Філософія постпозитивізму та аналітична філософія.
39. Екзистенційна філософія, її різновиди та загальна характеристика.
40. Французький екзистенціалізм (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, А. Камю).

41. Німецький екзистенціалізм (М. Хайдегер, К. Ясперс).
42. Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті.
43. Філософська герменевтика. Проблема інтерпретації та розуміння тексту.
44. Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас).
45. Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійяр).
46. Еволюція релігійної філософії у XX ст. (неотомізм, персоналізм, тейярдизм).
47. Філософські ідеї у культурі Київської Русі (X–XII ст.): специфіка й особливості.
48. Гуманістичні тенденції філософської думки українського Ренесансу (XV–XVII ст.).
49. Філософія українського Просвітництва. Києво-Могилянська академія і філософія Г.С. Сковороди.
50. «Філософія серця» П. Юркевича, екзистенційні мотиви його творчості.
51. Українська філософія XIX –XX ст. у контексті світової філософської думки.
52. Київська екзистенційна філософія XX ст. (М. Бердяєв, Л. Шестов, В. Зенковський).
53. Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтології та їх характеристика.
54. Філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія «субстанція».
55. Матерія як об’єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Матерія і рух. Головні форми руху матерії, взаємозв’язок між ними.
56. Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Просторово-часовий континуум.
57. Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Свідомість як форма відображення.
58. Структура та сфери свідомості. Рівні психічного життя людини: свідоме, несвідоме, підсвідоме.
59. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.

60. Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.
61. Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.
62. Феномен несвідомого як психічного феномена. Структура несвідомого. Співвідношення свідомості й несвідомого.
63. Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки.
64. Пізнання та його види. Головні питання гносеології. Суб'єкт та об'єкт пізнання в класичній і некласичній науці.
65. Рівні й форми пізнавальної діяльності. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні.
66. Буття як діяльність. Проблема практики в філософії: Структура практики.
67. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання.
68. Проблема істини в філософії. Види істини. Критерії істини. Істина та хибність. Істина в праві.
69. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу.
70. Діалектика як вчення про розвиток і спосіб філософствування. Історичні форми діалектики.
71. Класичні та сучасні альтернативи діалектики.
72. Поняття «категорія», «закон», «принцип». Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.
73. Принципи діалектики. Принцип загального зв'язку. Поняття «відношення», «зв'язок», «взаємодія». Принцип розвитку.
74. Поняття закону, класифікація законів. Закони діалектики.
75. Парні категорії діалектики (одиничне, особливе й загальне; явище і сутність; форма і зміст; частина й ціле; елемент, структура, система; причина й наслідок; необхідність і випадковість; свобода і необхідність; можливість і дійсність) та їх методологічне значення для юридичної теорії і практики.

76. Проблема людини в історії філософії. Типи філософських антропологій.
77. Філософський аспект проблеми походження людини. Антропосоціогенез, його сутність та основні фактори.
78. Проблема природи та сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного.
79. Свобода як сутнісна властивість людини. Концепції свободи в історії філософії. Вибір, свобода, відповідальність.
80. Поняття духовного життя суспільства. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок.
81. Поняття «суспільна свідомість». Суспільна свідомість та суспільне буття. Рівні та форми суспільної свідомості.
82. Культура як специфічна соціальна реальність. Правова культура та проблема її формування. Функції культури.
83. Східна й західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація.
84. Філософія суспільства. Основні підходи до розуміння суспільства.
85. Суспільство як система, що саморозвивається, та її елементи. Суб'єкти суспільства.
86. Діяльність як специфічний спосіб існування соціального. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця. Діяльність і комунікація.
87. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес.
88. Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Ідея «панування над природою» і результати її реалізації.
89. Глобальні проблеми людства й перспективи техногенної цивілізації.
90. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття.
91. Форми буття людини: індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як продукт соціального середовища й індивідуального вибору.
92. Світ цінностей, спосіб його буття, рівні та структура. Основи аксіології як науки про цінності.

93. Предмет філософії історії та її основні напрями. Структура й функції філософії історії.
94. Проблема сенсу історії у філософській думці до середини XIX ст.
95. Формацийний підхід до розуміння сутності й логіки історичного процесу: переваги та недоліки.
96. Цивілізаційний підхід до розуміння сутності й логіки історичного процесу (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі).
97. Суб'єкти історії. Закони і рушійні сили історії. Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії.
98. Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії.
99. Проблеми сенсу та спрямованості історії. Основні концепції прогресу та регресу. Критерії прогресу. Постановка питання про «кінець історії» у новітній філософії.
100. Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до підготовки контрольної роботи з філософії

1. Загальні положення

Для підвищення теоретичного й методологічного рівня підготовки докторів філософії, забезпечення більш ефективного формування у них філософського світогляду та більш широкого ознайомлення з сучасними філософськими проблемами, програмою навчальної дисципліни передбачено виконання контрольних робіт, які виконуються аспірантами й подаються на кафедру філософії для рецензування й попередньої оцінки професорсько-викладацьким складом.

Остаточна оцінка виставляється після співбесіди викладача із аспірантом. Контрольні завдання, якість виконання яких визнана рецензентом незадовільною, повертаються аспіранту із зауваженнями для доопрацювання й повторно подаються на кафедру.

Написання контрольної роботи з філософії є обов'язковим елементом поглибленої підготовки доктора філософії з тем кожного змістовного модуля. Завдання роботи полягає у самостійному опрацюванні літератури з однієї із запропонованих тем і в оформленні результатів цієї роботи.

Контрольна робота має відображати філософську компетентність здобувача, його знання, навички, уміння й виступає формою залучення автора до специфіки теоретичної наукової праці.

Компілятивність контрольної роботи не виключає необхідності бути цілісною, завершеною за певною структурою працею, де автору необхідно показати вміння послідовно, логічно викладати зміст поставленої проблеми. Окрім цього, повинно мати місце і творче осмислення, інтерпретація, тлумачення останньої, її хоча б часткове узагальнення, розв'язання як науково значущого завдання.

У контрольній роботі автор повинен продемонструвати власну філософську культуру, знання основних положень як класичної, так і сучасної літератури з конкретного досліджуваного питання, а також уміння захищати власні судження й умовиводи, викладені в основних положеннях своєї роботи.

2. Структура контрольної роботи

Структура контрольної роботи з філософії традиційна: титульний аркуш, зміст, основна частина (вступ, розділи, висновки), список використаної літератури.

У *вступі* зазначаються найосновніші положення актуальності проблеми та її значущості. Вступ повинен бути коротким, лаконічним (1–2 абзаци) і переконливим.

Розділи розкривають саму тему роботи. Кожен розділ повинен містити обґрунтовану й аргументовану інформацію та викладення власного ставлення до сформульованих питань (проблем) у межах теми контрольної роботи.

У *висновках* підбиваються підсумки роботи. Висновки повинні бути самостійними, стислими й змістовними і відображати уміння автора формулювати наукові судження й умовиводи відповідно до виконуваного наукового завдання.

Завершує контрольну роботу список використаної літератури.

Зміст роботи має базуватися на матеріалі декількох літературних джерел з аналізом стану проблеми.

3. Вимоги до оформлення контрольної роботи

Як і будь-яка дослідницька робота, контрольна робота із філософії має бути правильно оформлений (повинен містити точність цитування, адекватність переказу точки зору того чи іншого автора, його поглядів, ідей, висунених проблем і положень, достовірність посилань).

До її оформлення пред'являються наступні вимоги:

а) перша сторінка (без номера) відводиться для титульного аркуша і не входить у загальне число сторінок (зразок подається в *додатку*);

б) починаючи з другої сторінки наводиться текст контрольної роботи з послідовним викладенням матеріалу відповідно до поставленого завдання. Завершують контрольну роботу загальні власні висновки автора, яких він дійшов у процесі роботи над темою;

в) список літератури, яка вивчається й цитується, складається або відповідно до порядку її використання, або в алфавітному порядку. До

списку літератури включаються лише ті джерела, на які є посилання у тексті роботи;

г) заголовки основних структурних частин роботи (**«ВСТУП», «РОЗДІЛИ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ»**) наводяться прописними літерами жирним шрифтом з вирівнюванням по центру. Текст роботи наводиться звичайним шрифтом з вирівнюванням по ширині;

д) обсяг контрольної роботи має становити 7–10 сторінок структурованого основного тексту¹, надрукованого на аркушах формату А4 шрифтом Times New Roman 14 pt через 1,5 інтервали. Поля: зверху – 2 см, знизу – 2 см, справа – 1,5 см, зліва – 2,5 см, абзацний відступ – 1,25 см.

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводиться в контрольній роботі, можна знайти у ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

¹ Титульний аркуш, зміст і список використаної літератури до обсягу основного тексту не входять!

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра філософії

**Контрольна робота на тему:
«ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ
ПРЕДСТАВНИКІВ ШКОЛИ СТОЇЦИЗМУ»**

Виконав:
аспірант кафедри філософії
Герасименко Петро Васильович

Харків – 2024

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Тема	Усього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
Розділ І. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ – 90 годин					
1.	Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві	4	2	0	2
2.	Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування	10	6	2	2
3.	Філософія Середньовіччя, її особливості	3	1	0	2
4.	Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації	3	1	0	2
5.	Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва	6	4	0	2
6.	Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку.	4	2	0	2
7.	Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин	20	8	2	10
8.	Філософські ідеї у культурі Київської Русі	3	1	0	2
9.	Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)	3	1	0	2
10.	Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва	3	1	0	2

11.	Українська філософія XIX – XX ст. в контексті світової філософської думки	3	1	0	2
	Усього:	62	28	4	30
Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ – 90 годин					
1.	Філософський зміст проблеми буття	7	4	0	3
2.	Свідомість: онтологічний статус	7	4	0	3
3.	Пізнання, проблема істини	12	4	2	6
4.	Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції	9	4	2	3
5.	Філософське розуміння суспільства	5	2	0	3
6.	Людина як предмет філософського аналізу	4	1	0	3
7.	Особистість і суспільство	4	1	0	3
8.	Духовне життя суспільства і культура	5	2	0	3
9.	Сенс і спрямованість історії	5	2	0	3
	Усього:	58	24	4	30
	Разом за дисципліну:	120	52	8	60

ЗМІСТ

Вступ	3
Програма навчальної дисципліни «Філософія»	5
Розділ I	
ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА	
ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	5
Розділ II	
ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ	12
Практичні заняття	18
Форми самостійної роботи	26
Критерії оцінювання знань для аспірантів	
(здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії).....	27
Контрольні питання для підготовки до іспиту з філософії.....	30
Методичні вказівки до підготовки контрольної роботи	
з філософії	36
Структура навчальної дисципліни.....	40

Навчальне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ» ДЛЯ АСПІРАНТІВ**

для аспірантів
(здобувачів вищої освіти
ступеня доктора філософії)

У к л а д а ч і:
Данильян Олег Геннадійович
Дзьобань Олександр Петрович

Відповідальний за випуск *О. Г. Данильян*

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *О. А. Лисенко*

Підписано до друку 30.05.2024. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 2,6. Обл.-вид. арк. 1,5. Тираж 100 прим.

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

Е-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

Е-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017